

شورای راهبری تحقیقات منابع طبیعی و آبخیزداری، سامانه‌ای ملی برای کاهش گسست پژوهش و اجرا

اولین حضور رسمی دولت در مدیریت اجرایی جنگل‌ها و مراتع کشور در سال ۱۲۹۹ خورشیدی در وزارت فلاح و تجارت، با راه‌اندازی «اداره جنگلبانی» (در جنگل‌های شمال کشور) بود. وظیفه این اداره، که توسط عده‌ای به نام مستحفظ با لباس متحدالشکل و علائم مخصوص در شمال کشور انجام می‌شد، عبارت بود از: نقشه‌برداری از جنگل‌ها، تفکیک جنگل‌های خصوصی از دولتی، تعیین جنگل‌های بکر و صنعتی از جنگل‌های مخروطی و بوته‌زار. این اداره در سال ۱۳۱۰ به دو اداره (یکی به مرکزیت رشت و دیگری شیرگاه) ذیل «سازمان جنگلبانی» و با همان وظایف توسعه یافت. سپس در سال ۱۳۱۷، دایره‌ای به نام «دایره جنگل»، با همان وظایف، در اداره کل فلاح، تأسیس و تصدی آن در سال ۱۳۱۸ به مرحوم دکتر کریم ساعی واگذار شد. این وظیفه در اسفند ۱۳۲۷ به «بنگاه جنگل‌ها»، که مشتمل بر چهار سرچنگلداری (به مرکزیت رشت، تنکابن، قائم‌شهر و گرگان) و ۱۵ جنگلداری بود، واگذار شد. سپس «سازمان جنگلبانی ایران» در تیرماه سال ۱۳۴۶ با این اهداف و وظایف کلی، به تصویب سازمان امور اداری و استخدامی کشور رسید: اجرای قانون ملی‌شدن جنگل‌ها و مراتع مصوب سال ۱۳۴۱، حفظ و حراست و بهره‌برداری صحیح از جنگل‌ها و مراتع، ایجاد جنگل‌های مصنوعی و توسعه جنگل‌های موجود، انجام بررسی‌های مربوط به فرسایش خاک و سایر وسایل مربوط به جنگل و تعلیم و تربیت کادر لازم برای انجام وظایف محوله.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، در این سال‌ها، عمده اهداف و برنامه‌ها در حوزه جنگل‌ها و مراتع کشور، پیرامون چگونگی حفاظت و حراست و نحوه برداشت چوب و بهره‌برداری از این عرصه‌ها، با به‌کارگیری نیروهای اجرایی و مستحفظ بوده و مدیریت علم‌محور، نگاه اصولی و کارشناسانه به امور جنگل و اجرای طرح‌های جنگلبانی و جنگلداری (به معنی اعم آن) منطبق بر یافته‌های تحقیقاتی، در اولویت قرار نداشته است. در همان سال (۱۳۴۶) قانون تأسیس «وزارت منابع طبیعی»، تصویب و اوایل سال بعد (اردیبهشت ۱۳۴۷) تشکیلات وزارت مزبور با هدف: حفظ و حمایت و اصلاح خاک‌های کشور و فراهم آوردن موجبات بهره‌برداری از آن‌ها، همچنین حفظ و حمایت و توسعه و تکثیر و بهره‌برداری از سایر منابع طبیعی (جنگل‌ها، مراتع، حیوانات وحشی و آبزیان دریاها، همچنین آبزیان آب‌های داخلی)، ابلاغ شد. یک سال بعد برای اولین بار، موضوع تمرکز تحقیقات و مطالعات مربوط به آن قسمت از منابع طبیعی کشور، که طبق قانون به وزارت منابع طبیعی محول شده بود، در یک مؤسسه به نام «مؤسسه تحقیقات منابع طبیعی» مطرح شد و قانون تشکیل و اساس‌نامه آن به ترتیب در سیزدهم دی‌ماه ۱۳۴۸ و دوم دی‌ماه ۱۳۴۹ به تصویب مجلسین سنا و شورای ملی وقت رسید. این اولین اقدام جدی و اثرگذار در اداره جنگل‌ها و مراتع کشور در ابعاد مختلف: حفاظت، حمایت، احیا، توسعه و بهره‌برداری بر پایه دانش روز، اصول علمی و دستاوردهای تحقیقاتی بود. البته حضور اساتید و دانشمندان رشته‌های مختلف منابع طبیعی (مانند جناب دکتر ساعی) در مناصب و جایگاه‌های مدیریتی و اجرایی، در خلال دوره‌های گذشته، خود، محرک و زمینه‌ساز ورود رسمی و متمرکز یک نهاد دولتی، تحت نام مؤسسه تحقیقات منابع طبیعی، به این عرصه، با هدف هرچه علمی و کارشناسانه‌تر کردن اقدامات اجرایی وزارت منابع طبیعی در چهارچوب وظایفش بود، که نباید از نظر دور بماند.

اگرچه عمر وزارت منابع طبیعی کوتاه بود و این تشکیلات در سال ۱۳۵۰ منحل شد، اما وظایف آن به سازمانی به نام سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور، ذیل وزارت کشاورزی و منابع طبیعی وقت (سپس وزارت جهاد سازندگی و در نهایت، وزارت جهاد کشاورزی) منتقل شد. بدیهی است مؤسسه تحقیقات منابع طبیعی، که بعدها به «مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور»، تغییر نام داد، به تبع سازمان اجرایی متناظر خود، دست‌خوش این تغییرات و جابه‌جایی‌های تشکیلاتی شد. اما همواره به‌عنوان بازوی علمی سازمان یادشده، به‌نحو احسن، به انجام وظایف قانونی و ذاتی خود پرداخته است.

با نگاهی گذرا و اجمالی به اهداف و وظایف «سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور» (نام جدید سازمان مذکور)، درخواهیم یافت که این سازمان سعی دارد تا برنامه‌ها و فعالیت‌های خود را در چهارچوب اصول علمی

و کارشناسی انجام دهد. این امر را می‌توان در جای‌جای مفاد اهداف و وظایف این سازمان مشاهده کرد. اشاره و درج واژه‌های مهم و کلیدی نظیر: «مدیریت علمی»، «اصول توسعه پایدار»، «حفظ ذخایر ژنتیکی و تنوع زیستی گیاهی»، «مطالعه و برنامه‌ریزی»، «نظام اطلاع‌رسانی منابع طبیعی»، «ارتقای دانش عمومی منابع طبیعی»، «ترویج فرهنگ منابع طبیعی»، «دانش و تجربیات بومی و جهانی»، در بندهای مربوط به وظایف این سازمان، نشان‌دهنده تأکید سیاست‌مداران، تصمیم‌گیران و قانون‌گذاران بر اهمیت و جایگاه والای علم و دانش منتج از تحقیقات و مطالعات گوناگون علمی، در مدیریت منابع طبیعی کشور است.

از زمان تأسیس مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، تمامی سعی و کوشش مدیریت، محققان و اعضای هیئت علمی این مؤسسه و نیز مدیران و کارشناسان بخش اجرا در سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور، بر این بوده است تا از یک سو تحقیقات منابع طبیعی حتی‌الامکان کاربردی و قابل استفاده برای بخش اجرا باشد و از سوی دیگر، فعالیت‌های اجرایی همواره منطبق بر یافته‌ها و دستاوردهای علمی و پژوهشی انجام شود. با وجود این میناق نانوشته، که همگان در پی آن هستیم و تاکنون نیز به توفیقات بزرگ و متعددی در این باره دست یافته‌ایم، به نظر می‌رسد نه تحقیقات و نه اجرا از این اندک، راضی و خشنود نیستند و همواره در تلاش‌اند ارتباط بین خود را بیش‌ازپیش نزدیک‌تر، قوی‌تر و مستحکم‌تر کنند.

سعی و تلاش‌هایی که هر دو نهاد اجرایی و تحقیقاتی در سال‌های پیشین به منظور تحکیم ارتباطات فی‌مابین انجام داده‌اند، از جمله شرکت کارشناسان اجرا و محققان مؤسسه در جلسات برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و تعیین اولویت‌های تحقیقاتی و همکاری‌های مشترک تحقیقات و اجرا در برخی از پروژه‌های اجرایی، نیز نتوانسته است ما را به صورت کامل به هدفمان نائل نماید و موجب افزایش مسئولیت‌پذیری‌های مشترک فی‌مابین شود. مدیران اجرایی هنوز، از یک سو، انتظار دارند مطالعات و پروژه‌های تحقیقاتی در دست اجرا، بیش‌ازپیش برخاسته از نیازها و اولویت‌های اجرایی کشور و حلال مشکلات و ابهامات آن‌ها باشند، چراکه تهیه و تدوین یک طرح یا پروژه تحقیقاتی قبل از هر چیز باید بر اساس و پایه نیازهای میدانی شکل گیرد و مدیران، محققان و اعضای هیئت علمی مؤسسه نیز، از سوی دیگر، خواهان مشارکت بیشتر اجرا در تعیین اولویت‌های تحقیقاتی مورد نیاز، فراهم کردن زمینه‌های اجرای بهتر آن‌ها، الزام بیشتر در به کارگیری و استفاده از نتایج و دستاوردهای تحقیقاتی، حضور فعال‌تر محققان و اعضای هیئت علمی در پروژه‌های اجرایی، به عنوان همکار، ناظر، یا مشاور علمی و مشارکت بیشتر طرفین در جلسات تصمیم‌سازی، یا تصمیم‌گیری طرفین، هستند.

در این رابطه و به منظور دستیابی هرچه بیشتر به اهداف مشترک و اصلاح این گسست ساختاری و تاریخی میان پژوهش و اجرا، آخرین ابتکار و تمهیدی که از سوی سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، اندیشیده شده است، راه‌اندازی شورای راهبری تحقیقات منابع طبیعی و آبخیزداری (در تاریخ چهارشنبه ۱۴۰۲/۴/۱۴) است. این شورا با ریاست عالی‌ترین مقام بخش اجرا، رئیس سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور و دبیری رئیس مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور و با شرکت رئیس پژوهشکده حفاظت خاک و آبخیزداری کشور، کارشناسان طرفین و نماینده سازمان تات تشکیل می‌شود و مأموریت آن عبارت است از: سیاست‌گذاری و تعیین نقشه راه تحقیقات و چگونگی همکاری‌های مشترک، اولویت‌بندی موضوعات تحقیقاتی بر اساس نیازهای بخش اجرا، تعیین راهبردها و راهکارهای لازم برای تسهیل نفوذ دانش و فناوری در حوزه منابع طبیعی و آبخیزداری کشور و افزایش ضریب انتقال نتایج تحقیقات به عرصه‌های عمل و اجرا، از طریق هدایت و بهره‌گیری از کلیه ظرفیت‌های تحقیقاتی، آموزشی، ترویجی و تولیدی کشور.

از آنجاکه مصوبات این شورا برای مؤسسه و بخش‌های تحقیقاتی ستادی و استانی آن لازم‌الاجراست، این امر، می‌تواند فرصت و امکان بسیار مغتنم و ارزشمندی را در اختیار بخش اجرا قرار دهد، تا به عنوان رئیس این شورا، بتواند با اعمال نظرات، تقاضاها و خواسته‌های خود به بخش تحقیقات (به عنوان بازوی علمی و کارشناسی خود)، از این ظرفیت علمی برای پیشبرد اهداف و منویات خود به بهترین نحو بهره‌مند شود و استفاده نماید.

شورای راهبری تحقیقات منابع طبیعی و آبخیزداری به عنوان سامانه‌ای ملی برای هماهنگی پژوهش و اجرا، یکی از مهم‌ترین نهادهای تسهیل‌گر و زمینه‌ساز برای طراحی و انجام مطالعات و پروژه‌های تحقیقاتی کاربردی و

مورد نیاز بخش اجرا، با هدف هرچه اثربخش تر کردن نتایج تحقیقات و علم محور نمودن برنامه های اجرایی مصوب و نیز انطباق هرچه بیشتر نیازهای واقعی میدانی - اجرایی و اولویت های پژوهشی است. از آنجاکه منابع طبیعی یک سیستم یکپارچه است، اقدامات تحقیقاتی و اجرایی جزیره ای، بخشی، کوتاه مدت و ناهماهنگ باهم، بیشتر محکوم به شکست و نافرجامی اند. بنابراین، باید نگاه «پروژه محور» جای خود را به نگاه «سیستم محور» بدهد. شورای راهبری تحقیقات منابع طبیعی و آبخیزداری می تواند در این رابطه بسیار راه گشا و مؤثر باشد.

به واسطه این شورا می توان ارتباطات علمی بین بخش اجرا و تحقیقات را تقویت کرد و گسترش داد، به طوری که ثمرات آن هم متوجه تحقیقات و هم اجرا شود. بخش تحقیقات از اینکه وقت خود را به طرح ها و پروژه هایی اختصاص داده است که نتایج آن در طرح های اجرایی مربوط به منابع طبیعی استفاده شده، خشنود است و این امر از اجرای طرح های سلیقه ای و بدون پایه و اساس علمی، بی ثمر و ناموفق جلوگیری نموده است. بخش اجرا نیز از اینکه طرح های اجرایی اش علم محور، برپایه یافته های تحقیقاتی روز و از نظر اثربخشی و انتفاع بخش منابع طبیعی و مردم از آن، کاملاً توجیه پذیر و معقول هستند، راضی است. بدیهی است، طرح های اجرایی که از پشتوانه علمی قوی برخوردارند و مهر تأیید مراجع علمی کشور را دارند، امکان شکست و هدر رفتن اعتبارات و سرمایه های کشور در آن ها، بسیار دور از انتظار خواهد بود.

در کشور، به ویژه در این مؤسسه، تحقیقات مفید در حوزه منابع طبیعی، به میزان قابل توجهی انجام شده است، به طوری که در بسیاری از موارد از اجرای آن جلوتر است، یعنی علم وجود دارد، اما گاهی به اجرا نمی رسد. دلیل اصلی آن گسست ساختاری، ضعف نیازسنجی، نبود پایش و کمبود ارتباط میان پژوهشگران، مجریان و البته جوامع محلی است. با راه اندازی این شورا به عنوان مقوم و ارزیاب نظام یکپارچه پژوهش و اجرا، می توان گسست ساختاری و تاریخی میان پژوهش و اجرا را به یک زنجیره مؤثر از علم تا عمل تبدیل کرد.

با مروری مختصر بر فعالیت های این شورا از بدو تأسیس تاکنون، در خواهیم یافت که با وجود اهمیت بالای این شورا در تنظیم و هدایت درست فعالیت های تحقیقاتی و اجرایی منابع طبیعی کشور و برگزاری چندین جلسه، متأسفانه هنوز موفق به دستیابی به ثمرات و برکات میمون این شورا در این امور نشده ایم. این شورا نه توانسته است نقش ملموس و تعیین کننده ای در تأثیر جدی بر جهت دهی کاربردی فعالیت های تحقیقاتی داشته باشد و آن ها را مسئله محورتر کند و نه پشتوانه علمی امور و طرح های اجرایی منابع طبیعی را افزایش داده است.

متأسفانه مجال آسیب شناسی مفصل این ناکامی دوسه ساله شورا در این مقال نیست، اما یکی از مهم ترین علل آن، تغییرات پی در پی مدیریتی است، که فرصت برنامه ریزی و برگزاری نشست های جدی کارشناسی را از این شورا سلب کرده است. امید است از این پس، شاهد برگزاری مرتب جلسات شورای راهبری تحقیقات منابع طبیعی و آبخیزداری باشیم، تا ان شاء الله بتوانیم گسست میان اجرا و تحقیقات را روز به روز کاهش دهیم و به حداقل برسانیم. البته مؤسسه در این رابطه بی کار و منفعل ننشسته است و مدتی است به منظور نزدیک کردن موضوعات و اولویت های تحقیقاتی خود با بخش اجرا سعی کرده است به عنوان گامی مهم و زیربنایی، اطلاعات و دانسته های خود را از فعالیت های جاری سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور در بخش های مختلف جنگل، مرتع، بیابان، حفاظت و حمایت، صنوبر و درختان سریع الرشد، صنایع چوب و کاغذ، گیاهان دارویی و موارد دیگر، بیش از پیش افزایش دهد، تا براساس این اطلاعات بتواند، نقاط ضعف و قوت طرح های در حال اجرا را احصا و برای حل مشکلات و ایرادات آن ها تدابیری علمی و کارشناسانه اتخاذ کند. علاوه بر آن، با دانستن و اشراف بر فرایندهای اجرایی می توان نیازهای برجای مانده اجرایی را نیز تعیین و با هماهنگی با بخش اجرا برای هر کدام، پروژه یا طرح مناسبی را اعم از مطالعاتی، یا پژوهشی پیشنهاد نمود. امید است این اقدام در کنار برگزاری مرتب تر شورای راهبری تحقیقات منابع طبیعی بتواند این مؤسسه و سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور را به اهداف مشترک خود نزدیک و نزدیک تر نماید.